

Л. І. НЕДБАЙЛО УЗГОДЖЕННЯ ОЗНАЧЕНЬ У ЧИСЛІ

Означення, виражені прикметниками, діеприкметниками, займенниками, порядковими числівниками, приймають форму числа означуваного іменника. Наприклад: «*Нічна буря* пройшла, на ташані плюскотіла *дрібненька хвиля*, і *вітерець*, *легенький і лагідний*, ганяв по ній *голубенькі жмурки...*» (Тютюнник).

Основне правило узгодження означень у числі з однорідними членами речення, вираженими іменниками, порушується, якщо а) перед однорідним рядом означуваних слів стоїть одне означення; б) до одного означуваного слова відноситься кілька означень.

Означення може стояти перед рядом однорідних іменників, але відноситись тільки до першого іменника, тоді воно узгоджується в числі з цим найближчим іменником. Так, у реченні: «Тут *стояв великий* під клейонкою *стіл*, *рояль*, *канапа*, *вищезгадана статуя* Венери Мілоської і *кругла вішалка* з скриньками під галоші й гачками для зонтиків» (Смолич) прикметник *великий* означає тільки іменник *стіл* і вживається в однині. Якщо означення спільне для двох чи кількох іменників, то воно може мати і форму однини, і форму множини. Означення завжди стоїть у множині, якщо перший, найближчий іменник з однорідного ряду має форму множини. Наприклад: «Чи бог бачить із-за хмари *наші сльози*, *горе?*» (Шевченко); «На пероні вирували *прощальні вигуки*, *зойки*, *сміх*» (Смолич). Якщо однорідні іменники вживаються в однині, то означення може ставитись і в однині, і в множині: «Зосталися сиротами *старий батько й мати*» (Шевченко); «У мене, брат, у хаті *своя сходка і комітет*, аж цілих сім голосів» (Панч); «Радісно дивитись, як кожне маля підводить *своїх татка і маму* до великих підносів з морквою, огірками, капустою» («Вечірній Київ»); «Та прийшли нові часи, і знову побачили ми в старовинних мальовничих строях *гуцулів*; вони йшли на полонину, спішили на празник Івана Купала до Косова, і ми почули від них *веселі коломийки*, побачили *одчайдушні аркан і коломийку*, ці звабні танці *гуцулів-легенів і жвавих гуцулок...*» («Літературна Україна»).

У множині ставиться означення тоді, коли автор хоче особливо підкреслити, що ознака в однаковій мірі відноситься до всіх однорідних понять. Наприклад: «Біля воріт *засніжені калина і явір*» (Харчук); «Дивилися на *привезені з далеких земель бронзову статую і металевий п'єдестал* з чудернацькими візерунками» (Савчук); «Свіжа риба має *особливі смак і якості*» («Вечірній Київ»); «Подібно до ряду інших письменників Микола Олійник звеличує місця, *дорогі йому з дитинства, милі серцеві річку Лупу, Лису Гору, Загреблю, ірпінські заплави, ліси й луки...*» («Літературна Україна»). У художній літературі і в усному мовленні спільне для кількох іменників означення часто вживається і в однині. Наприклад: «Мотре! чи дома *твій батько та мати?*» (Нечуй-Левицький); «Пригара втямив між ними *свого Василька і Христинку*» (Чендей). У цих реченнях можливі і паралельні множинні форми означень: «Мотре! чи дома *твої батько та мати?*» і «Пригара втямив між ними *своїх Василька і Христинку*». Інтонаційний малюнок цих речень змінився, замість приєднувального відтінку маємо єднальний.

В однині переважно вживаються означення тоді, коли найближчий іменник із однорідного ряду має тільки форму однини і здебільшого називає абстрактне поняття. Наприклад: «Мені *такий жаль та сум*» (Косинка); «Чорт побери, але це був уже не він! Де поділася *ота лінкуватість, вайлуватість і незграбність?*» (Смолич); «Дощі вдарили відразу грозами, потім розсипалися *нескінченною мжичкою й сльотою*» (Смолич); «В Уляни *театральна невимушеність, чудовий слух і голос...*» (Іваничук); «Ага, душогуби, вам скортіло *українського хліба й сала?*» (Яновський); «*Задавлена лють і ненависть* обікрадених *виливається в цьому реві*» (Савчук).

Спільне для кількох іменників означення із видовим або узагальнено-родовим змістом виступає тільки у формі однини. Наприклад: «Навколо все *бурувато*: одного *городовика* було мало, щоб задовольнити жадобу помсти за всю історичну несправедливість щодо *руського солдата, мужика і робітника*» (Панч); «Крізь *ядучий дим, крізь шквал вогню йшов*

наш солдат, наш брат, син, батько, чоловік» («Україна»). Множина означень у даному разі конкретизувала б іменники і призвела б до втрати ними узагальнено-родового значення, позбавила б текст урочистості й піднесеності.

Двоє або кілька означень, що стоять при одному іменнику, як правило, називають ознаки предмета, який позначається цим іменником, тому, якщо іменник має однину, то й означення ставляться в однині, коли ж іменник має множину, то й означення виступають у множинній формі. Наприклад: «Встає далина великих боїв, шаліє *пахуча, невідступна урочистість* херсонських лип, о, *клятий і ніжний дев'ятнадцятий рік!*»; «*Гострі рибальські очі* побачили далеко над берегом у напрямку з Одеси — людину» (Яновський). Якщо іменник означає кілька осіб чи предметів, а кожне означення називає ознаку лише одного з цих предметів, то іменник звичайно має форму множини. Наприклад: «*Нервова і серцево-судинна системи* жінок особливо чутливі до нікотину» («Вечірній Київ»); «І — попри всі невдачі — певні знахідки й успіхи *Центральної, Ленінградської, Ризької, частково Донецької та Харківської* і нашої *Львівської студії* у створенні телевізійного театру поезії говорять про те, що в майбутньому — і то недалекому майбутньому — він таки займе своє достойне місце на голубому екрані» («Літературна Україна»); «Тут вивчається також прозорість вод Атлантичного океану, *Чорного і Середземного морів*» («Радянська Україна»); «Українськими археологами виявлені сліди епохи міді і бронзи, залізного віку, відкриті поселення *катакомбної і трипільської культур...*» («Радянська Україна»).

Узгодження однорідних означень у множині з іменником можливе тоді, коли цей іменник означає множинність, що складається з менших множинностей, і означення називають ознаки цих менших множинностей. Наприклад, речення «*Перший і другий курси* виїхали на сільськогосподарські роботи» повідомляє, що виїхали тільки два курси — один перший і один другий. А в реченні «*Перші і другі курси* виїхали на сільськогосподарські роботи» говориться про те, що на роботу виїхало кілька курсів, не менше двох перших і двох других. Саме в другому реченні означення узгоджуються у множині з іменником, і це узгодження зумовлене змістом речення.

У мовній практиці однорідні означення узгоджуються з іменником або в однині, або в множині. Пор.: «Під час першої світової війни в Паризькому університеті почали викладати *польську та чеську мови...*» («Літературна Україна»); «Всюди чулася *угорська, польська, чеська, румунська мова*» (Скляренко); «З листа було цілком ясно, що солдати не хочуть війни, що на фронті почалося братання *армій — німецької і російської...*» (Савчук); «*австрійську й німецьку армію* розвалювати до чортів собачих!» (Смолич); «І перекроюється — перелицьовується на однаковий копил *степове й гірське, над'ярне й низинне село* — за типовим проектом» («Літературна Україна»); «Це перевал, який єднає долини *Білого і Чорного Черемошів*. Там, де *Біла і Чорна ріки* си сходє, де славне село Устеріки, і на Ледчину й на Волощину лягло, — простяглося село Стебни» (Хоткевич).

У сучасній українській літературній мові можливі різні форми узгодження в числі означень і означуваних іменників. Ці форми використовуються для стилістичного урізноманітнення мови, для передачі відтінків природної, невимушеної оповіді, урочисто-піднесеного стилю (коли при кількох однорідних іменниках означення стоїть в однині), чи офіційно-ділового і наукового стилів, настанова яких на точність і однозначність повідомлення вимагає змістового і формального узгодження означень із означуваними словами.